

महाराष्ट्र शासन
महसूल व वन विभाग
शासन आदेश क्रमांक: जमीन-२०१६/प्र.क्र.२०१/ज-१
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२
दिनांक : ०१ जुलै, २०१६.

शासन आदेश

महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ आणि अन्य भूसुधार / जमीन विषयक कायद्यांतर्गत तसेच महसूल व वन विभागामार्फत हाताळण्यात येणाऱ्या विविध कायद्यांतर्गत येणाऱ्या विषयां संदर्भात क्षेत्रीय महसूल प्राधिकाऱ्यांकडून पारित करण्यात येणाऱ्या आदेशांच्या अनुषंगाने अर्जदारांकडून शासनाकडे अपील किंवा पुनरीक्षण / पुनर्विलोकन अर्ज दाखल करण्यात येतात. असे अपील व पुनरीक्षण / पुनर्विलोकन अर्ज शासन स्तरावर अर्ध-न्यायिक प्रकरणे म्हणून हाताळण्यात येतात. या संदर्भात महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ मधील प्रकरण बारा व प्रकरण तेरा तसेच महाराष्ट्र जमीन महसूल (महसूल अधिकाऱ्यांची कार्यपद्धती) नियम, १९६७ आणि महाराष्ट्र जमीन महसूल (अपिले, पुनरीक्षण व पुनर्विलोकन) नियम, १९६७ यामध्ये स्वयंस्पष्ट तरतुदी करण्यात आल्या आहेत. महसूल व वन विभागामार्फत हाताळण्यात येणाऱ्या विविध कायद्यांतर्गत येणाऱ्या विषयां संदर्भात क्षेत्रीय महसूल प्राधिकाऱ्यांच्या अर्ध-न्यायिक निर्णयाने व्यथित होऊन संबंधित कायद्याच्या तरतुदीनुसार शासनाकडे अपील / पुनरीक्षण अर्ज दाखल करण्यात आला असल्यास किंवा शासनाने एखाद्या प्रकरणी पूर्वी पारित केलेल्या आदेशाविरुद्ध पुनर्विलोकन अर्ज दाखल करण्यात आला असल्यास असे प्रकरण, अर्ध-न्यायिक प्रकरण म्हणून मा. मंत्री (महसूल) यांच्याकडून किंवा त्यांच्या निर्देशानुसार मा.राज्यमंत्री (महसूल) किंवा प्रधान सचिव तथा विशेष कार्य अधिकारी (अपील व रिव्हिजन), महसूल व वन विभाग यांच्याकडून हाताळण्यात येते व अशा प्रकरणी कायद्यातील तरतुदींच्या अनुषंगाने विहित प्रक्रियेचा अवलंब करून प्रकरणपरत्वे अर्ध-न्यायिक स्वरूपात शासन स्तरावर उचित निर्णय घेण्यात येतो. तथापि, अनेकदा ज्या प्रकरणांमध्ये क्षेत्रीय स्तरावरील महसूल अधिकाऱ्यांकडून अर्ध-न्यायिक किंवा प्रशासकीय स्वरूपात निर्णय झालेला नाही, अशा प्रकरणीही संबंधितांकडून थेट शासनाकडे अर्ज सादर करून अर्ध-न्यायिक आदेश पारित करण्याची विनंती करण्यात येते. सबब, अशी प्रकरणे शासन स्तरावर हाताळण्यासंदर्भात पुढील प्रमाणे कार्यपद्धती विहित करण्यात येत आहे :-

(१) अर्ध-न्यायिक किंवा प्रशासकीय स्वरूपात क्षेत्रीय स्तरावरील महसूल प्राधिकाऱ्याकडे सुरु असलेल्या प्रकरणी शासनाकडे अर्ध-न्यायिक स्वरूपाच्या कार्यवाहीसाठी अर्ज प्राप्त झाल्यास, त्यावरील कार्यवाहीबाबत :-

काही वेळा क्षेत्रीय स्तरावरील महसूल प्राधिकाऱ्याने अर्ध-न्यायिक स्वरूपात किंवा प्रशासकीय स्वरूपात केवळ कारणे दाखवा नोटीस अथवा सुनावणीची नोटीस बजावली आहे किंवा कार्यवाही हाती घेतली आहे, मात्र अंतिम आदेश पारित केलेले नाहीत, अशा प्रकरणी देखील शासन स्तरावर अर्ध-

न्यायिक प्रकरण दाखल करुन अर्ध-न्यायिक आदेश पारित करण्याची विनंती करण्यात येते. अशा वेळी क्षेत्रीय स्तरावर अर्ध-न्यायिक किंवा प्रशासकीय स्वरूपात प्रकरण सुरु असताना शासनाकडे अर्ध-न्यायिक स्वरूपाच्या कार्यवाहीसाठी अर्ज प्राप्त झाल्यास, त्यावर अर्ध-न्यायिक स्वरूपात शासन स्तरावर कार्यवाही सुरु न करता संबंधित क्षेत्रीय महसूल प्राधिकाऱ्यास त्या प्रकरणी कायदेशीर तरतुदीनुसार / नियमानुसार विहित मुदतीत कार्यवाही करण्याच्या सूचना देण्यात याव्यात. फक्त, एखाद्या अपवादात्मक प्रकरणी जेथे संबंधित क्षेत्रीय महसूल प्राधिकाऱ्याच्या हेतू किंवा कार्यपद्धती विषयी गंभीर आक्षेप अर्जात करण्यात आले असतील व अशा आक्षेपास प्रथमदर्शनी पुष्टी मिळत असेल तरच, अशा प्रकरणी कारणमीमांसा नमूद करुन, महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ च्या कलम २५७ मधील अधिकारांचा वापर करण्याबाबत शासन स्तरावर विचार करण्यात यावा.

(ii) क्षेत्रीय महसूल प्राधिकाऱ्याने दिलेल्या अर्ध-न्यायिक निर्णयाविरुद्ध संबंधित अधिनियमातील तरतुदीनुसार क्षेत्रीय स्तरावर अपील / पुनरीक्षण अर्ज दाखल करण्यासाठीचा पर्याय न वापरता शासनाकडे अर्ध-न्यायिक स्वरूपाच्या कार्यवाहीसाठी अर्ज प्राप्त झाल्यास त्यावरील कार्यवाहीबाबत :-

काही वेळा अर्ध-न्यायिक प्रकरणात क्षेत्रीय महसूल प्राधिकाऱ्याने दिलेल्या अर्ध-न्यायिक निर्णयाविरुद्ध क्षेत्रीय स्तरावरील संबंधित वरिष्ठ महसूल प्राधिकाऱ्याकडे अपील / पुनरीक्षण अर्ज करण्याबाबत उपलब्ध असलेला पर्याय न वापरता, थेट शासनाकडे अपील / पुनरीक्षण अर्ज दाखल करण्यात येतात. अशा वेळी संबंधित कायद्यातील तरतुदीनुसार विहित केलेल्या अपील / पुनरीक्षण प्राधिकाऱ्याकडे प्रथम अपील / पुनरीक्षण अर्जाद्वारे दाद मागणे आवश्यक असल्याने त्या पर्यायांचा वापर झाल्यानंतरच शासनाकडे अपील / पुनरीक्षण अर्ज दाखल करुन घेण्यात यावेत. अशा पर्यायांचा वापर न करता थेट शासनाकडे अपील / पुनरीक्षण अर्ज दाखल झाल्यास संबंधित कायद्यामध्ये ज्या प्राधिकाऱ्यांपुढे असे अपील / पुनरीक्षण अर्ज सादर होणे अपेक्षित आहे, त्यांच्या स्तरावर अशी प्रकरणे प्रथम हाताळली जावीत या दृष्टिने अशी प्रकरणे संबंधित अपील / पुनरीक्षण प्राधिकाऱ्याकडे वर्ग करण्यात यावीत व संबंधिताना त्या विषयी कळविण्यात यावे.

(iii) प्रचलित अधिनियम / नियम / शासनाच्या धोरणांतील तरतुदीनुसार शासनाकडे मूळ अधिकार निहित असलेल्या प्रकरणी, शासनाकडे अर्ध-न्यायिक स्वरूपात कार्यवाहीसाठी अर्ज दाखल झाल्यास त्यावरील कार्यवाहीबाबत :-

काही विषयांबाबत, त्या विषयाचे महत्व विचारात घेऊन तत्संबंधीचे अधिकार क्षेत्रीय महसूल प्राधिकाऱ्यांकडे प्रदत्त न करता शासनाकडे कायम ठेवण्यात आले आहेत. शासनाकडे अशा प्रकारे अधिकार निहित असलेल्या प्रकरणांच्या संदर्भात ही काही वेळा अर्ध-न्यायिक प्रक्रियेतून आदेश पारित होण्याकरीता विनंती अर्ज दाखल करण्यात येतात.

शासनाकडे मूळ अधिकार निहित असलेल्या प्रकरणी प्राप्त झालेले असे अर्ज अर्ध-न्यायिक स्वरूपात न चालवता, महाराष्ट्र शासन कार्य नियमावली नुसार विभाग निहाय वाटप करण्यात आलेल्या विषयांच्या अनुषंगाने अशा प्रकरणी आवश्यक तेथे क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांकडून अहवाल घेऊन व

त्याची छाननी करुन, तदनुषंगाने **विभागाच्या नस्तीवरच** संबंधित प्रशासकीय विभागांचे अभिमत / अभिप्राय / सहमती प्राप्त करुन घेऊन, विचाराअंती विभागाचे निष्कर्ष व त्यावरील प्रशासकीय विभाग प्रमुखाचे अभिप्राय विचारात घेऊन, शासनांतर्गत सक्षम प्राधिकाऱ्याच्या मान्यतेने शासन स्तरावर उचित निर्णय होणे आवश्यक राहील.

०३. शासन स्तरावर महसूल विभागास प्राप्त होणारी अर्ध-न्यायिक व न्यायिकवत स्वरूपातील सर्व प्रकरणे हाताळताना यापुढे उपरोक्त कार्यपद्धतीचे काटेकोरपणे पालन करण्यात यावे.

सदर शासन आदेश महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१६०७०१११२०५०१७१९ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(मनु कुमार श्रीवास्तव)
प्रधान सचिव, महसूल व वन विभाग

प्रत,

- १) मा.राज्यपाल, महाराष्ट्र राज्य यांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई.
- २) मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मुख्यमंत्री सचिवालय, मंत्रालय, मुंबई-३२
- ३) मा.मंत्री (महसूल) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई-३२.
- ४) मा.राज्यमंत्री (महसूल) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई-३२.
- ५) मा.मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई-३२.
- ६) प्रधान सचिव (महसूल) यांचे वि.का.अ./स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
- ७) प्रधान सचिव तथा विशेष कार्य अधिकारी (अपील व रिव्हिजन), महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ८) सर्व विभागीय आयुक्त.
- ९) जमाबंदी आयुक्त व संचालक, भूमी अभिलेख, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १०) सर्व जिल्हाधिकारी / अपर जिल्हाधिकारी.
- ११) सर्व उपविभागीय अधिकारी/ तहसिलदार.
- १२) उप सचिव(ज-१/ल-१), महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १३) “ज” समूहातील सर्व सहसचिव/उपसचिव/कक्ष अधिकारी, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १४) निवड नस्ती (कार्यासन ज-१)